

2012

ARCHEOLOGISCH OPVOLGING BIJ DE HERINRICHTING VAN HET VERBRAND FORT

Een project in het kader van het Interreg IVA-project "FORTEN EN LINIES IN
GRENSBREED PERSPECTIEF"

Archeologische opvolging bij de
herinrichting van het Verbrand Fort.

Auteur:
Stefan Decraemer

Colofon

Opdrachtgever:

Provincie West-Vlaanderen
Streekhuis Kasteel Tillegem
Tillegemstraat 81
8200 Sint-Michiels (Brugge)

Uitvoerder:

Raakvlak
Komvest 45
8000 Brugge
T +32 [0]50 44 50 44
F +32 [0]50 61 63 67
E info@raakvlak.be
www.raakvlak.be

Titel:

Archeologische opvolging bij de herinrichting van het Verbrand Fort.

Versie:

Definitief rapport

Vergunningsnummer:

2011/348

Periode:

November-december 2011

Auteurs:

Stefan Decraemer

Digitalisering:

Nico Inslegers

Metaaldetectie:

Roland Decock

Foto voorblad: Overzichtsfoto van de herinrichtingswerken aan het Verbrand Fort op 8 december 2011.

Inhoudstabel

<i>1. Situering van het project.</i>	2
1.1 Landschappelijke situering	2
1.2 Het archeologisch vooronderzoek	3
<i>2. Historische achtergrond</i>	5
<i>3. Bodemkundige situering</i>	11
<i>4. Onderzoeksresultaten</i>	12
<i>5. Besluit</i>	15
<i>5. Bronnen</i>	16
5.1 Bibliografie	16
5.2 Websites & software	16

1. Situering van het project.

1.1 Landschappelijke situering

Naar aanleiding van het Interreg IVA-project *Forten en Linies in Grensbreed Perspectief* worden door de provincie West-Vlaanderen vier verdedigingswerken in de Zwinstreek door herinrichting beter ontsloten. Deze vier verdedigingswerken of forten omvatten het Fort van Beieren, het Verbrand Fort, (de zwaluwstaart van) het Fort Sint-Donaas & het Fort Sint-Frederik. Deze vier verdedigingswerken maken deel uit van de Staats-Spaanse Linies. Dit zijn de verdedigingswerken uit de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) tot en met de Spaanse Successieoorlog (1701-1714). De verdedigingswerken beslaan de grensstreek van de provincies West-Vlaanderen, Oost-Vlaanderen en Zeeland en een aantal forten in de provincie Antwerpen. De vier onderzochte forten situeren zich tussen Brugge en Sluis langs de Damse Vaart (cfr. Afb. 1). Centraal in de herinrichting staan het herstel van het erfgoed, de ontwikkeling van nieuwe natuurwaarden en de toeristisch-recreatieve netwerkvorming. Om die ingreep goed voor te bereiden is het noodzakelijk om de nog aanwezige archeologische waarden in kaart te brengen.

Bij de uiteindelijke herinrichting van het Verbrand Fort, die van start ging op 15 november 2011, kwam de vraag van Provincie West-Vlaanderen of de graafwerken door Raakvlak (intergemeentelijke archeologisch dienst Brugge en ommeland) konden begeleid worden. In dit verslag worden de resultaten van de archeologische begeleiding van de graafwerken aan het Verbrand Fort gerapporteerd.

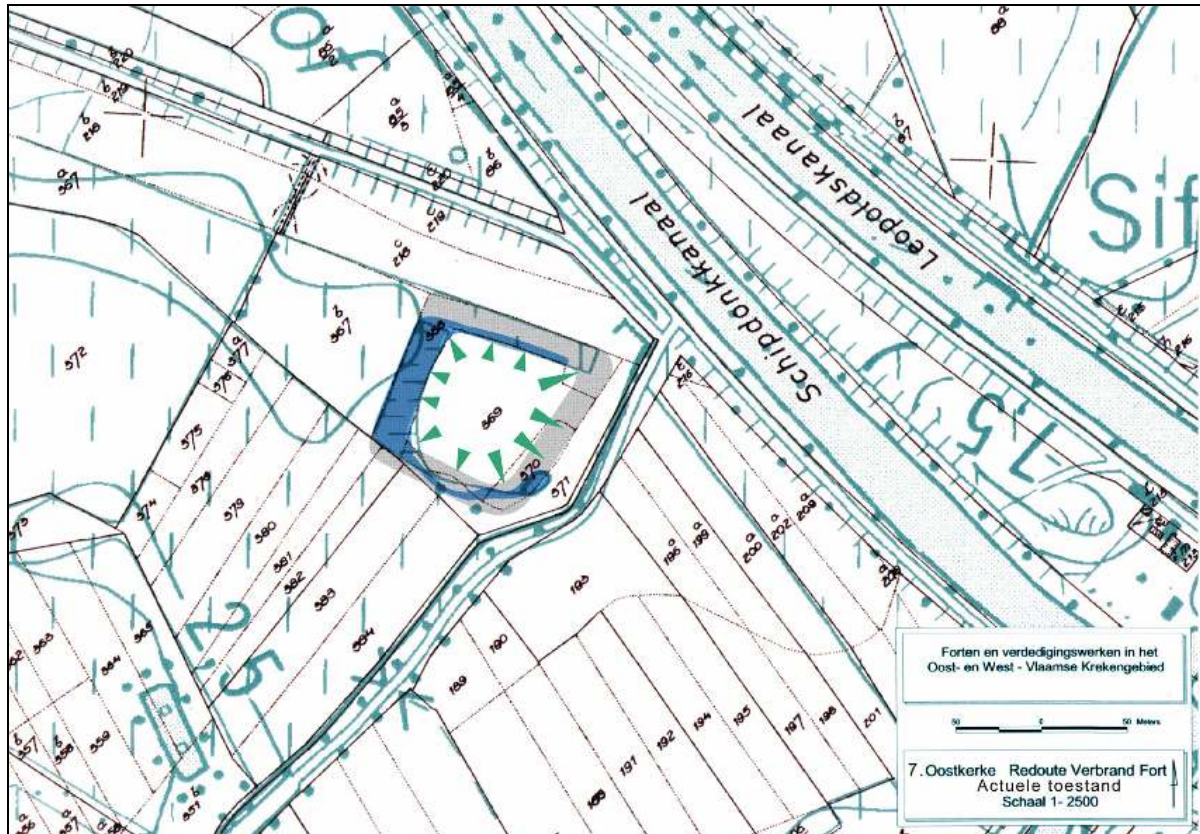
Afb. 1: Luchtfoto van het gebied met aanduiding van de vier onderzochte forten.
(bron: Google earth)

- **Verbrand Fort (VF), Oostkerke (Damme)**

Het terrein van het Verbrand Fort (cfr. Afb. 2) is een erkend natuureservaat in eigendom van Natuurpunt vzw, op het gewestplan staat het ingekleurd als agrarisch gebied. Het is een vogelrichtlijngebied en VEN-gebied.

Kadastrale gegevens: Damme, 3de Afdeling, Sectie C, perceelnummers: 218C, 219C, 367B, 368, 369, 370 & 371.

Afb. 2: Het Verbrand Fort. (bron: Termote J. & Zwaenepoel A., 2004, p. 20-21)

1.2 Het archeologisch vooronderzoek

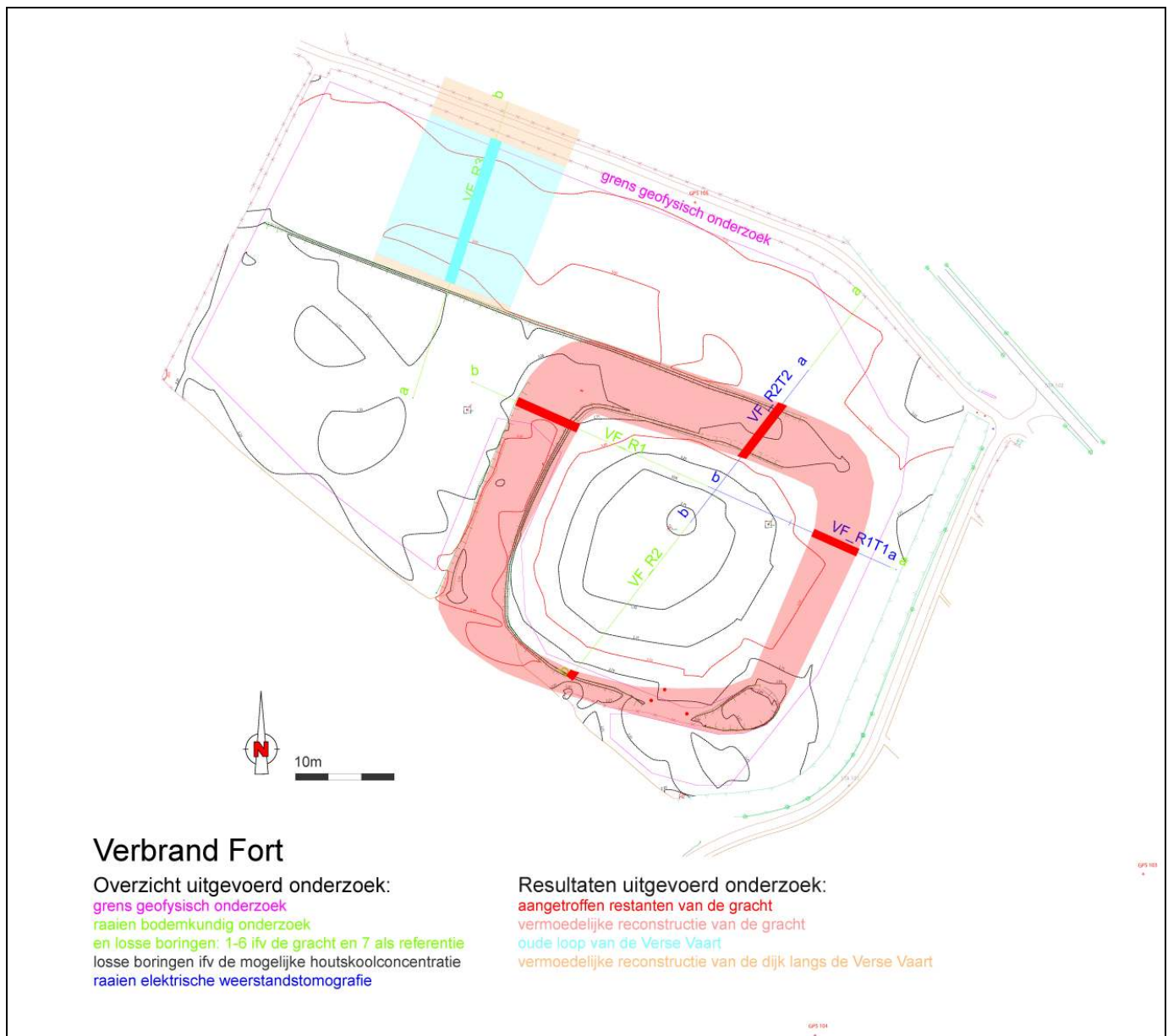
De herinrichtingsplannen voor de forten werden opgesteld aan de hand van een archeologisch vooronderzoek. Dit archeologisch vooronderzoek had een tweeledig doel: enerzijds het maximaal in kaart brengen van de aanwezige archeologische waarden, en anderzijds om een zicht te krijgen op de oorspronkelijke profielen (bv. grachten & wallen), opdat ook deze informatie in het uiteindelijke herinrichtingsproject kan meegenomen worden.

De opdracht van het vooronderzoek voor de vier forten in de Zwinstreek werd uiteindelijk toegewezen aan Raakvlak. In de loop van 2009-2010 werd het eerste lot, namelijk het Fort van Beieren, het Verbrand Fort en de zwaluwstaart van het Fort Sint-Donaas onderzocht. In 2011 werd het tweede lot, namelijk het Fort Sint-Frederik onderzocht. Het eerste lot werd gerapporteerd in *Het archeologisch vooronderzoek op het Fort van Beieren, Verbrand Fort en het Fort Sint-Donaas*¹. De resultaten van het tweede lot, Fort Sint-Frederik, worden momenteel nog verwerkt.

De uiteindelijke herinrichtingsplannen werden opgesteld aan de hand van de onderzoeksresultaten van het archeologisch vooronderzoek. In dit onderzoek stond voor Raakvlak het behoud *in situ* voorop. Dit om de landschappelijke en cultuurhistorische

¹ Hillewaert B., Van Besien E., 2010

waarde van de fortsite zo min mogelijk aan te tasten, zoals vooropgesteld in de conventie van La Valetta. Het uitgevoerde onderzoek, zonder ingreep in de bodem, was opgebouwd uit een historisch onderzoek, een geofysisch onderzoek² en een bodemkundig booronderzoek³ (cfr. afb. 3).

Afb. 3: Overzicht van het uitgevoerde archeologisch vooronderzoek en de resultaten t.h.v. het Verbrand Fort. (bron: Hillewaert B., Van Besien E., 2010, bijlage 7)

² Uitgevoerd door ORBit tussen 25 & 27 augustus 2009.

³ De boringen en interpretatie gebeurden onder wetenschappelijke begeleiding van dhr. John Mulder (BAAC-Alterra) en werden hoofdzakelijk uitgevoerd door medewerkers van Raakvlak in de loop van oktober 2009.

2. Historische achtergrond⁴

Het Verbrand Fort gaat terug op een vierkante redoute die door de Franse troepen is aangelegd tijdens de 2de helft van het jaar 1703. De redoute ligt net ten westen van de Romboutswervedijk op de plaats waar een hevel onder de dijk stak. Op die manier was het mogelijk om het gebied ten westen van de dijk en ten noorden van de Zoete vaart te inunderen. De weg op de Romboutswervedijk diende voor de aanleg van het fort verlegd te worden en werd vervangen door de *Nieuwe Wegh*. Vermoedelijk werden hierbij ook de resten van een laatmiddeleeuwse watermolen verstoord. De molen wordt vermeld op de kaart van Pourbus uit 1571 (cfr. afb. 4) en staat afgebeeld op een kaart van Visscher uit 1627 (cfr. afb. 5).⁵ De Romboutswervedijk werd rond 1100 aangelegd om een groot schorregebied ten noorden van Brugge in de dijken.⁶

Afb. 4: Detail uit de Kaart van het Brugse Vrije, Pieter Pourbus (1571).
(bron: Stedelijke Musea Brugge)

⁴ Hillewaert B., Van Besien E., 2010, p. 37-42

⁵ Termote J. en Zwaenepoel A., 2004, p. 20-21

⁶ Wintein W., 2009, p. 21

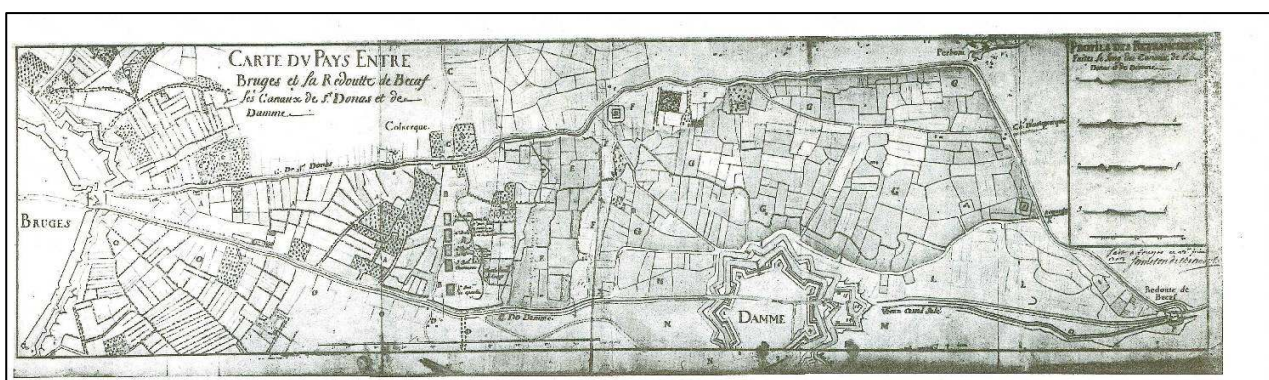

Afb. 5: Voormalige molen op kaart van de Zwinmoude met de versterkingswerken (1627). (bron: Visscher)

De redoute van het Verbrand Fort vertoonde een klassieke vierkante vorm en was voorzien van een gracht en een verdedigingswal. De resten van de verdedigingswal bleven tot het eind van de 18de eeuw zichtbaar.

Traditioneel wordt ook een houten toren aan de uitrusting van het fort toegevoegd. Die zou vrij snel tijdens de vijandigheden van 1703 of het midden van de 18de eeuw in brand gestoken zijn (cfr. afb. 6 & 7).⁷ Vòòr het inzaaien van het terrein waren twee langwerpige zwarte vlekken zichtbaar, parallel met de westelijke en de oostelijke zijde, die hiermee in verband worden gebracht.⁸ Ook op een luchtfoto, gemaakt door J. Semey in opdracht van de UGent, zijn de zwarte vlekken merkbaar (cfr. afb. 8). Het toponiem "verbrant fort" wijst eveneens naar een door brand verwoest verdedigingselement (cfr. afb. 11).

Bij prospectie van het terrein in 1983, toen het nog als akker in gebruik was, werden er aan de rand van het omgrachte vierkant ook baksteenfragmenten, waaronder zelfs enkele volledige exemplaren van 18x7x2,5 cm en 20x9x3 cm, gevonden. De meeste fragmenten vertonen mortelsporen. Afgaande op de afmetingen kunnen de baksteenresten in de 18de eeuw geplaatst worden.

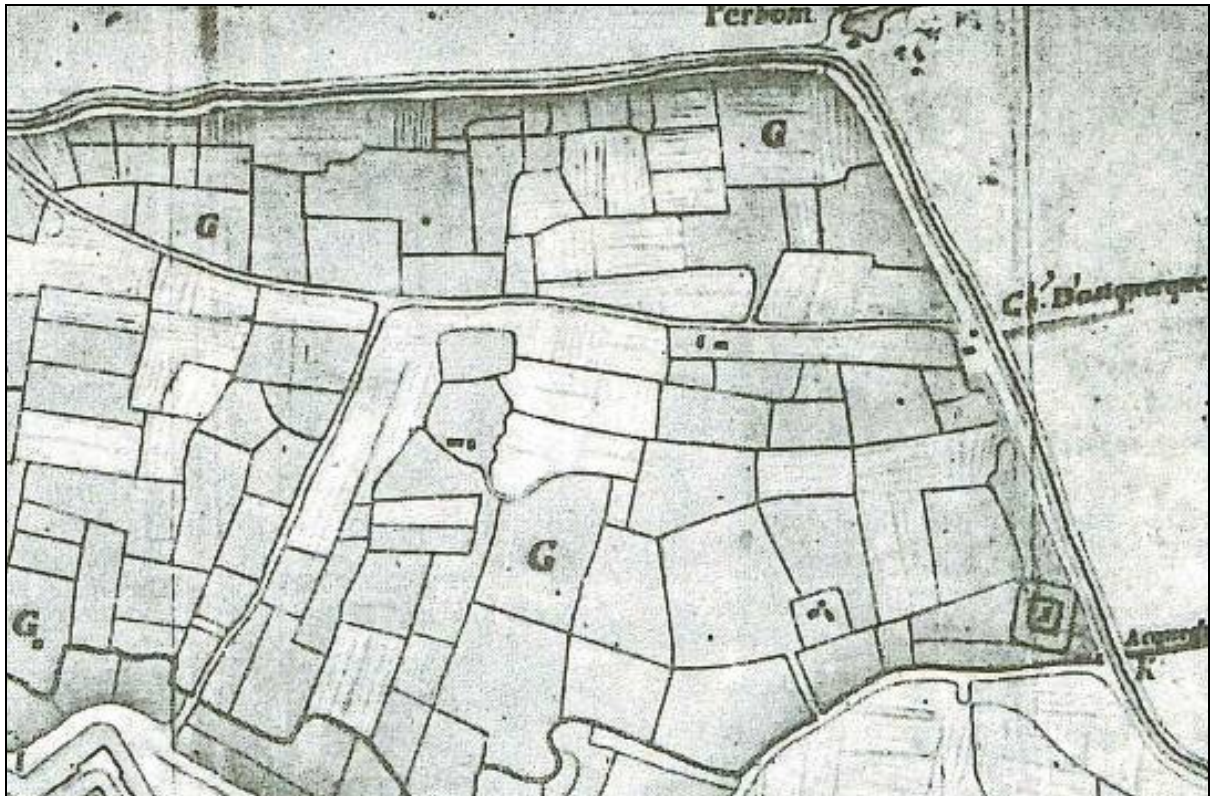

Afb. 6: De streek tussen Brugge en Damme, met weergave van de Verse Vaart (Chermont, 1703). (bron: ARAB, Kaarten en Plans, manuscript nr. 543)

⁷ Termote J. en Zwaenepoel A., 2004, p. 20

⁸ Hillewaert B., 1984, p. 607-608

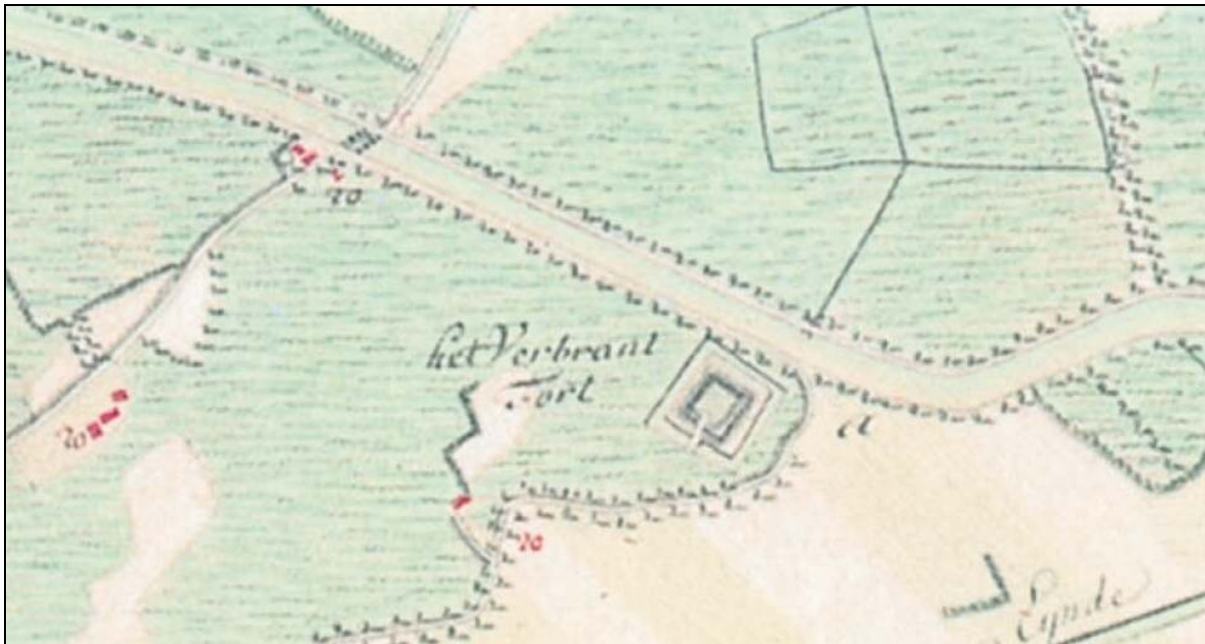

Afb. 7: Detail uit de kaart van Chermont (1703).
(bron: ARAB, Kaarten en Plans, manuscript nr. 543)

Afb. 8: Luchtfoto met zwarte vlekken. (bron: J. Semey, UGent; dia 1927, Plaats 2, Beeld 91)

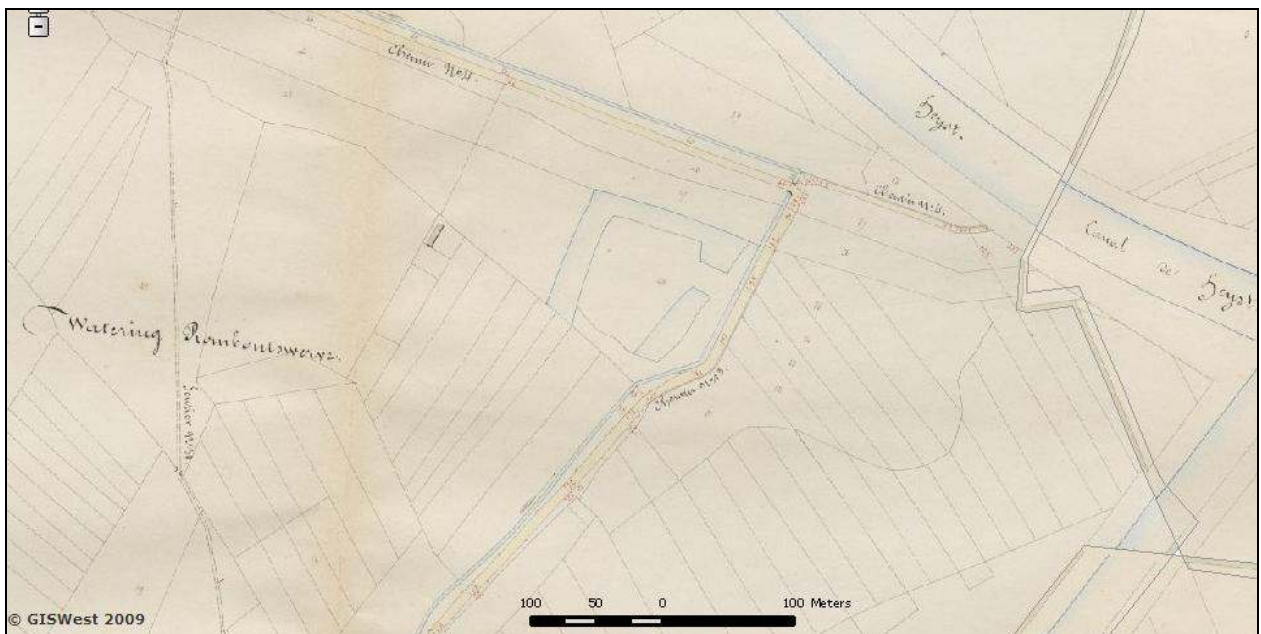

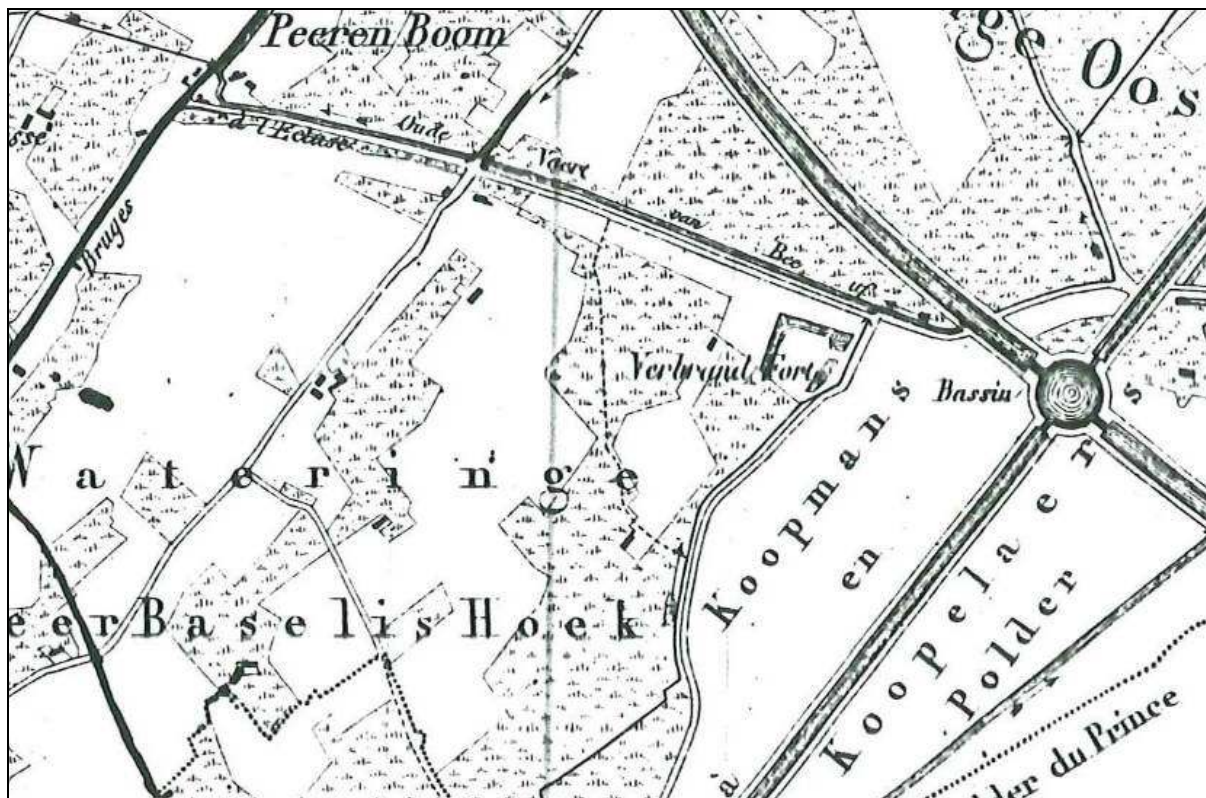
Afb. 9: Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik door Ferraris, Sluys 23 (B3) en Damme 24 (C3) (1771-1778)

Op de kaart van Ferraris staat het fort afgebeeld met een vierkante omwalling en een gracht die in het midden van de zuidwestelijke zijde onderbroken wordt door een toegang (cfr. afb. 9). Op het binnenterrein is geen bebouwing aangeduid. Rondom het fort is een glacis weergegeven.

Vanaf het midden van de 19de eeuw wordt het fort op kaarten weergegeven als een vierkant met aan drie zijden een met water gevulde gracht (cfr. afb. 10 & 11). De zuidwestelijke gracht is verdwenen. In de oostelijke hoek is de gracht onderbroken. Dezelfde situatie kan men vandaag nog altijd herkennen. Het fort ligt net in de hoek van de Romboutswervedijk en het Schipdonkkanaal en is te herkennen aan de depressies in het terrein die de contouren van de grachten volgen en een lichte ophoging van het middenplein.

Afb. 10: Atlas der buurtwegen: 1841 - 1850. (bron: www.giswest.be)

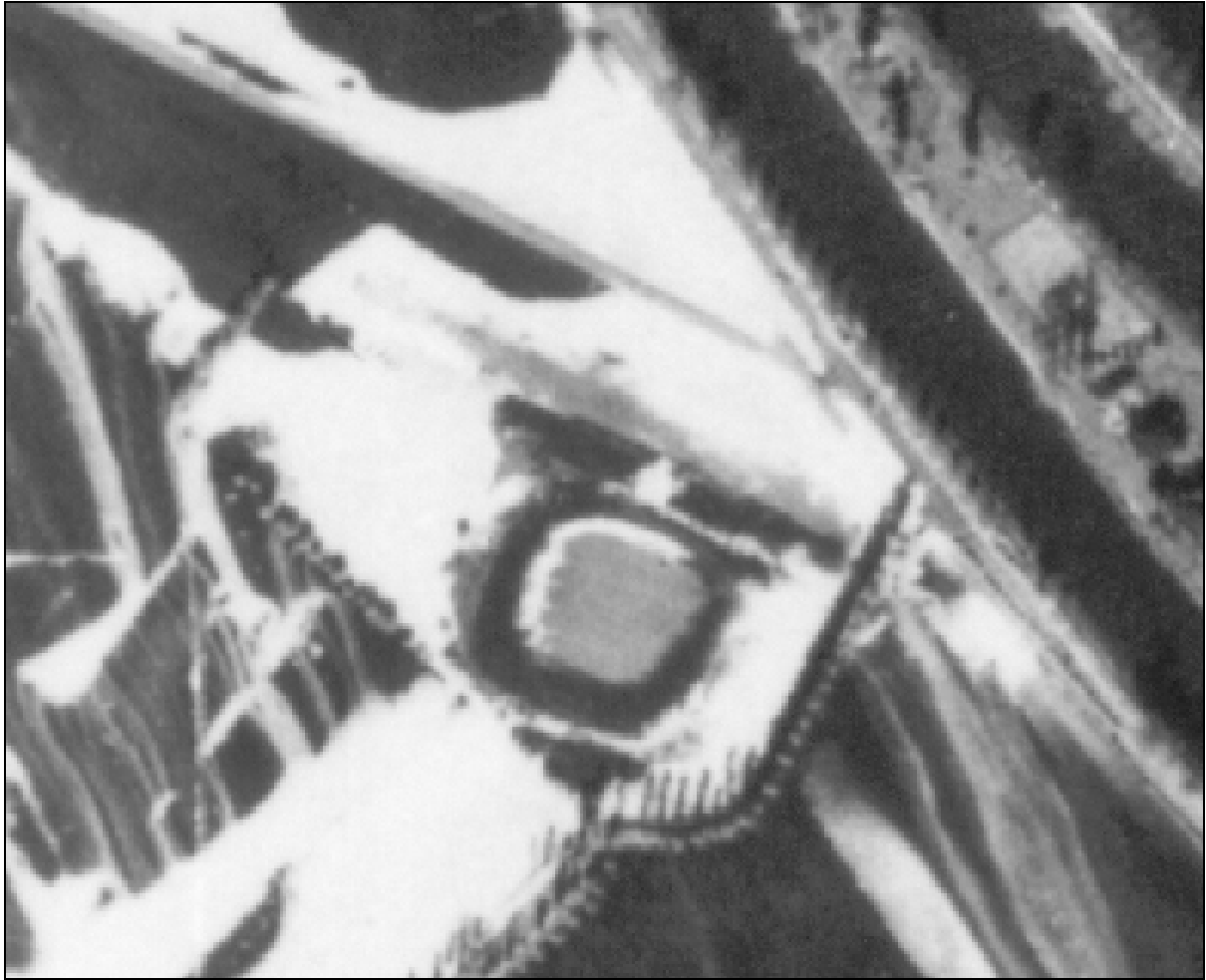
Afb. 11: Carte topographique de la Belgique door Ph. Vandermaelen (1846-1854).

De luchtfoto die op 20/10/1944 werd gemaakt door de Royal Air Force toont de toestand van het terrein bij een uitzonderlijk hoge waterstand (cfr. afb. 12 & 13). Alle laaggelegen gebieden zijn overstroomd. Ook wat het Verbrand Fort betreft, zijn de grachten met water gevuld en duidelijk merkbaar. Er is geen aanwijzing voor een toegang.

Afb. 12: Luchtfoto 20/10/1944 (Royal Air Force) detail

Afb. 13: luchtfoto 20/10/1944 (Royal Air Force), detail

Behalve het Verbrand Fort hoort ook de zgn. Verse Vaart bij de onderzoeksobjecten. Omstreeks het midden van de 16de eeuw werd de Verse (= zoetwater) Vaart gegraven als alternatief voor het verzande Zwin (de Zoute Vaart). Het kanaal had oorspronkelijk een diepte van 12 voet. In de eerste jaren van zijn bestaan konden zeeschepen tot Brugge doorvaren, maar al spoedig bleek dat dit peil niet kon gehandhaafd worden. Reeds in 1571 werden de dijken gedeeltelijk weggespoeld. Tot het einde van de 18de eeuw speelde de Verse Vaart de rol van eenvoudig kanaal voor binnenscheepvaart ⁹.

---

⁹ Ryckaert M. & Vandewalle A. 1982: 61-62.

3. Bodemkundige situering¹⁰

Aan de hand van het booronderzoek die werd uitgevoerd tijdens het archeologisch vooronderzoek aan het Verbrand Fort werd een goed beeld verkregen van de ondergrond van het projectgebied. De conclusies van dit booronderzoek, die werden geïnterpreteerd door dhr. John Mulder (BAAC-Alterra) worden in dit hoofdstuk overlopen.

De ringgracht was 16-19 tot zelfs 21m breed, behalve aan de zuidzijde (ongeveer 6-8m). De diepte van de gracht varieerde van 2,30m tot meer dan 2,75m in het noorden. De grachtvulling bestaat uit rietbagger, die in dikte varieert van ca 15cm tot meer dan 2m.

De gracht is hoogst waarschijnlijk gedempt met materiaal afkomstig van de ringwal. Het talud aan de noordzijde van de gracht lijkt steiler dan aan de zuidzijde. Het noordwestelijke gedeelte van de gracht oversnijdt een lager gelegen perceel, dat zich verder uitstrekt in westelijke richting.

Het binnenterrein van het Verbrand Fort wordt naar het midden toe hoger. We nemen aan dat het fort was omgeven door ringwal, die het middengedeelte van het terrein (terreplein) beschermde. Op diverse plaatsen is op het voormalige terreplein in de bovengrond houtskool aangetroffen.

Het Verbrand Fort is aangelegd op een kreekrug, op het 'Oude land'. De ringgracht van het Verbrand Fort was ongeveer 16-19 tot zelfs 21m breed, behalve aan de zuidzijde (ongeveer 6-8m) . De diepte van de gracht varieerde van 2,30m tot meer dan 2,75m in het noorden. De grachtvulling bestaat rietbagger, die in dikte varieert van ca. 15cm tot meer dan 2m. Daar lijkt zich ook de toegangsweg naar het fort te hebben bevonden. De gracht is waarschijnlijk gedempt met materiaal afkomstig van de ringwal.

Het binnenterrein van het Verbrand Fort wordt naar het midden toe hoger. Op diverse plaatsen is op het voormalige terreplein in de bovengrond houtskool aangetroffen.

---

¹⁰ Hillewaert B., Van Besien E., 2010, bijlage 2

4. Onderzoekresultaten

De graafwerken die vereist waren voor de herinrichting van het fort gingen van start op 15 november 2011. De begeleiding van de graafwerken omvatte het uitgraven van de oorspronkelijke binnengracht van het Verbrand Fort en het minimaal verdiepen van de Verse Vaart. Op 8 december werd door Raakvlak een laatste werfcontrole gehouden (cfr. afb. voorblad). Op dat moment waren de graafwerken afgerond en moest enkel nog met de uitgegraven grond, een deel van de wallen worden gereconstrueerd.

Afb. 14: Overzichtsfoto van de herinrichtingswerken op 25 november 2011.

Bij het uitgraven van de binnengracht werd er niet dieper gegraven dan de oorspronkelijke grachtvulling. Enkel bij het aanleggen van de taluds werd aan de uiterste randen op sommige plaatsen wat oorspronkelijke, *in situ*-bodem weggegraven. Vermoedelijk liepen de oorspronkelijke taluds wat steiler omhoog. Deze zones werden goed op archeologische sporen gecontroleerd, maar die werden niet aangetroffen. Op de bodem van de gracht kon op verschillende plaatsen wat rietbagger worden geregistreerd (cfr. afb. 15).

Afb. 15: Zicht op het grachtprofiel met donkerbruine rietbagger-vlekken.

In de opvulling van de gracht werden verspreid over het terrein, 12 scherven aangetroffen. Het grootste deel, namelijk 8 stuks, waren roodgebakken, geglazuurde scherven, die in de 2de helft van de 16de eeuw en de 17de eeuw worden gedateerd. De overige vier scherven zijn van een industrieel wit baksel, waarvan er één voorzien was van een rode transferprint. Deze vier scherven worden ten vroegste in de 19de eeuw gesitueerd. De roodgebakken scherven dateren dus vermoedelijk vanuit de gebruiksperiode van het Verbrand Fort. De overige scherven wijzen op een latere opvulling van de gracht. In de westelijk gelegen gracht werd ook de aanwezigheid van afval uit de 2de helft van de 20ste eeuw (namelijk plastic, glas, koperdraad, ed.) tot op één meter diepte in de opvulling vastgesteld. Vermoedelijk werden bij de afbraak van het fort, de wallen gebruikt om de gracht te dempen. In latere periodes tot in de 2de helft van de 20ste eeuw werd er zeer sporadisch, nog kleine hoeveelheden materiaal en afval in de nog zichtbare binnengracht gedeponeerd.

Bij het minimaal verdiepen (max. 0,50m diep) van de Verse Vaart werden geen archeologische sporen of materiaal aangetroffen (cfr. afb. 16). Vermoedelijk is dit ook te wijten aan het feit dat deze vaart slechts werd verdiept tot een 15-tal cm in de bovenzijde van het dempingspakket van de oorspronkelijke Verse Vaart.

Tijdens de archeologische begeleiding van de graafwerken werd het projectgebied doorzocht d.m.v. een metaaldetector. Behalve wat recent ijzer kwamen geen noemenswaardige vondsten aan het licht.

Afb. 16: Zicht op de uitgegraven Verse Vaart.

Afb. 17: Zicht op de noordoostelijke zijde van de gracht.

5. Besluit

Op vraag van Provincie West-Vlaanderen werden de graafwerken in het kader van de herinrichting van het Verbrand Fort, door Raakvlak archeologisch begeleid. De reconstructie van dit fort kadert in het Interreg IVA-project *Forten en Linies in Grensbreed Perspectief*, waarbij door de provincie West-Vlaanderen vier verdedigingswerken door herinrichting beter worden ontsloten.

De herinrichtingswerken aan het Verbrand Fort gingen van start op 15 november 2011. De graafwerken omvatten het uitgraven van de oorspronkelijke binnengracht van het Verbrand Fort en het minimaal verdiepen van de Verse Vaart. Op 8 december werd door Raakvlak een laatste werfcontrole gehouden. Op dat moment waren de graafwerken, m.n. het uitgraven van de binnengracht en een deel van het verloop van de Verse Vaart afgerond en moest enkel nog met de uitgegraven grond, de wallen worden gereconstrueerd.

Tijdens het begeleiden van de graafwerken werden geen archeologische sporen aangetroffen. Het uitgraven gebeurde grotendeels binnen de oorspronkelijke binnengracht. Slechts uitzonderlijk sneden de bovenste randen in de onverstoorde, oorspronkelijke bodem, maar op deze plaatsen werden geen archeologische sporen geregistreerd. In de opvulling van de binnengracht werden 12 scherven aangetroffen, waarbij er acht worden gedateerd in de periode van net voor de aanleg tot aan de afbraak van het Fort. De overige vier scherven van industrieel wit baksel zijn ten vroegste afkomstig uit de 19de eeuw, wat illustreert dat de grachten nog zeer lang zichtbaar waren in het landschap. Tot voor de reconstructie van het fort waren de grachten ook nog zichtbaar als een lichte depressie in het landschap.

5. Bronnen

5.1 Bibliografie

HILLEWAERT B., 1984, *Archeologisch inventaris Vlaanderen: band II. Oostkerke bij Brugge*, Gent

HILLEWAERT B., VAN BESIEN E., 2010, *Archeologisch vooronderzoek op het Fort van Beieren, Verbrand Fort en het Fort Sint-Donaas*, ongepubliceerd.

RYCKAERT M. & VANDEWALLE A. 1982: De strijd voor het behoud van het Zwin, in: VERMEERSCH V. (ed.), *Brugge en de Zee*, Antwerpen, 53-70.

TERMOTE J. & ZWAENEPOEL A., 2004, *Forten en verdedigingswerken in het Oost- en West-Vlaamse Kreeengebied, deel 1 en 2*, Westtoer (West-Vlaanderen)

WINTEIN W., 2009, *Ontstaan en evolutie van het landschap in de Zwinstreek*.

5.2 Websites & software

www.ngi.be

www.giswest.be

Google earth